

doi.org/10.34765/sp.0120.a08

„POLES AS TORIES”. ZARYS DZIAŁALNOŚCI SPOŁECZNEJ I POLITYCZNEJ ANGLO-POLISH CONSERVATIVE SOCIETY W LATACH 1967–1976

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wybranych obszarów działalności społecznej i politycznej Anglo-Polish Conservative Society. Angielsko-polskie stowarzyszenie było strukturą afiliowaną przy brytyjskiej Partii Konserwatywnej, która zrzeszała wybranych Polaków, emigrantów politycznych i Brytyjczyków związanych wspólnotą ideową. Anglo-Polish Conservative Society afirmowało program brytyjskich konserwatystów, na podstawie którego kształtowało własne interpretacje polityczne. Organizacja miała na celu dążenie do zawiązania wspólnoty osób, które dzięki podejmowanym inicjatywom, stopniowo budowałyby porozumienie polsko-brytyjskie mogące przełożyć się na bardziej wymierny udział Polaków w życiu społecznym i politycznym kraju ich emigracyjnego osiedlenia. Według Anglo-Polish Conservative Society najlepszym sposobem by zrealizować powyższy cel była organizacja wspólnych wydarzeń oraz przedsięwzięć w obszarze społecznym, kulturalnym, gospodarczym czy politycznym. Wśród przedstawianych w artykule obszarów aktywności Anglo-Polish Conservative Society można wymienić działalność podczas poszczególnych kampanii wyborczych i referendalnych, organizację spotkań politycznych

i wydarzeń towarzyskich oraz serię aktywności w sferze emancypacji ekonomicznej Polaków zamieszkujących Wielką Brytanię.

Słowa kluczowe: Angielsko-Polskie Towarzystwo Konserwatywne, konserwatyzm, Partia Konserwatywna, Wielka Brytania, polska emigracja polityczna.

Kody JEL: N44

Wstęp

„Poles as Tories” – tymi słowami „The Times” ogłaszał w 1967 r. powstanie Anglo-Polish Conservative Society („The Times” 1967). Tytuł artykułu jednego z najbardziej znanych brytyjskich dzienników oddawał w pełni charakter nowej inicjatywy społeczno-politycznej, którą przedsięwzięli polscy emigranci w Wielkiej Brytanii. Angielsko-Polskie Towarzystwo Konserwatywne było bowiem stowarzyszeniem afiliowanym przy brytyjskiej Partii Konserwatywnej. Integrowało ono Polaków oraz Brytyjczyków, dzielących wspólne wartości, których źródłem był program polityczny reprezentowany przez torysów. Pomysł założenia stowarzyszenia w 1967 r. miał na celu pogłębienie relacji polsko-brytyjskich, szczególnie wśród emigrantów utożsamiających się z aksjologią konserwatywną.

Powstanie Angielsko-Polskiego Towarzystwa Konserwatywnego wypełniało przestrzeń dotychczas niezagospodarowaną na społeczno-politycznej mapie polskiego uchodźstwa. Z jednej strony założyciele organizacji, czyli polscy emigranci w Wielkiej Brytanii, którzy znaleźli się tam w trakcie bądź po zakończeniu II wojny światowej, pragnęli zinstytucjonalizować proces społecznej i politycznej emancypacji swoich rodaków w kraju ich osiedlenia. Z drugiej zaś, kooperanci ze strony brytyjskiej, zgodzili się wesprzeć to dążenie autorytetem Partii Konserwatywnej, której zależało na rozszerzaniu politycznych wpływów wśród nowych grup wyborców¹⁶. Wobec tego formuła

¹⁶ Formuła polsko-brytyjskiej współpracy w ramach Anglo-Polish Conservative Society opierała się również na podziale władzy w organizacji. Polscy emigranci kierowali towarzystwem wybierając ze swojego grona rokrocznie zarząd wykonawczy, z kolei Brytyjczycy – politycy Partii Konserwatywnej – byli powoływani w skład honorowych władz. Warto więc wskazać, że do tego gremium w latach 1967–1976 wchodziły następujące osoby: były brytyjski premier Anthony Eden, były minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Selwyn Lloyd, były przewodniczący Partii Konserwatywnej Edward Du Cann, członkowie Izby Gmin i Izby Lordów: Lord St. Oswald, Lord Carrington, sir Tufton Beamish, Eldon Griffiths, John Boyd-Carpenter, T. Jessel,

współpracy brytyjskich torysów i polskich emigrantów pozwoliła wykreować w drugiej połowie lat 60. XX w. oryginalną koncepcję społeczno-politycznego zaangażowania Polaków w Wielkiej Brytanii. Posiadając tak wpływowego sojusznika, jakim była brytyjska Partia Konserwatywna, działacze Towarzystwa proponowali nowatorskie, jak na ówczesne warunki, postulaty uczestnictwa w rodzimym, czyli emigracyjnym oraz brytyjskim życiu politycznym i społecznym, redefiniując tym samym dotychczasowy wachlarz środków do osiągnięcia najważniejszego celu uchodźstwa, czyli odzyskania niepodległości przez Polskę (Dworski 2018).

Oparcie się polskich torysów, bo tak potocznie nazywano członków tej organizacji, na myśli i praktyce politycznej brytyjskich konserwatystów nie było w ówczesnym czasie zjawiskiem nadzwyczajnym, któremu należałoby przypisać jakąś szczególną rolę. Politycy konserwatywni tworzyli w ramach swojego stronnictwa autonomiczne organizacje, czy też sekcje, które grupowały mniejszości narodowe zamieszkujące teren Wielkiej Brytanii (Anwar 2010; Rowe 2002). Założyciele Towarzystwa, uznając że Polacy nie posiadają odpowiedniej reprezentacji wśród partii politycznych nad Tamizą, wyszli z propozycją utworzenia własnej organizacji przy tym stronnictwie. Dlaczego jednak dokonali takiego wyboru? Polsko-Angielskie Towarzystwo Konserwatywne chcąc włączyć Polaków w bieg wydarzeń brytyjskiego społeczeństwa oraz uwypuklić ich rolę, także w aspekcie politycznym, musiało wybrać sobie sojusznika, który będzie w stanie zrozumieć położenie polskiego wychodźstwa (IPMS, APCS, 1). Partia Konserwatywna jako jedna z dwóch głównych sił politycznych w Wielkiej Brytanii, była naturalnym sprzymierzeńcem dla twórców Anglo-Polish Conservative Society. Poglądy polityczne polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii w większości były tożsame z postulatami głoszonymi przez to ugrupowanie. Ponadto wspólna ocena otaczającej rzeczywistości, podobne reakcje na wybrane wydarzenia społeczne i polityczne oraz rozproszone i niezinstytucjonalizowane wsparcie Polaków dla torysów

---

G. Steward-Smitha, Nicolas Scott, Frank Taylor oraz Brandon Rhys-Williams, a także generał brytyjskich sił powietrznych sir John Slessor oraz znany brytyjski finansista Jack Dellal. Ponadto wśród honorowych władz organizacji każdorazowo znajdowali się wybrani przedstawiciele polskiej emigracji politycznej, związani głównie z byłą arystokracją rodową, którzy również wspierali swoim autorytetem dążenia polskich konserwatystów, czyli: Jan hrabia Badeni, księżę Michał Radziwiłł, księżę Stanisław Radziwiłł, księżę Jan Sapieha oraz prof. Tadeusz Sulimirski (Dworski 2018; Sas 1971; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1967; Zbyszewski 1967; „The Times” 1967; „The Daily Telegraph” 1969; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972f; IPMS, APCS, 18; IPMS, APCS, 19).

choćby w poszczególnych wyborach, łączyło brytyjskie stronnictwo oraz polskich emigrantów (Zbyszewski 1967).

Kooperacja w formie Angielsko-Polskiego Towarzystwa Konserwatywnego miała dla Polaków bardzo dużą wartość. Korzystanie z autorytetu brytyjskich torysów stanowiło platformę, dzięki której postulaty programowe polskich konserwatystów mogły być upowszechniane w ogólnokrajowej skali. Było to im bardzo potrzebne, gdyż koncepcja oparcia się na Partii Konserwatywnej była już pierwszym krokiem do realizowania nowej wizji uczestnictwa w emigracyjnym oraz brytyjskim życiu społeczno-politycznym. Członkowie Towarzystwa dostrzegali marazm polskiej emigracji. Akcentowali publicznie coraz większe zagrożenia ze strony ukształtowanego obrazu Polaków w Wielkiej Brytanii jako diaspory zamkniętej w ramach własnej społeczności. Obserwując nieprzystosowanie polskich emigrantów do warunków panujących w kraju ich osiedlenia zapragnęli je zastopować oferując w zamian wypracowanie zupełnie odmiennej koncepcji dotyczącej ich roli i znaczenia w społeczeństwie brytyjskim. Wśród głównych postulatów znajdowało się dążenie do zmiany nastawienia Polaków do społeczeństwa brytyjskiego, w którym żyją od kilkunastu lat. Polscy konserwatyści wyszli z założenia, że skoro niezależna od nich sytuacja geopolityczna po II wojnie światowej doprowadziła dziesiątki tysięcy ich rodaków na Wyspy Brytyjskie, to nie należy permanentnie negocjować tego zjawiska, licząc na to, że dokona się geopolityczny zwrot w Europie. Według Anglo-Polish Conservative Society polska społeczność powinna wejść w nurt życia politycznego, społecznego i kulturalnego Wielkiej Brytanii, aby poszerzyć krąg odbiorców własnych celów. Uznano, że zamknięcie się w ramach wąskiej grupy emigracyjnej nie dość, że nie pomaga w realizacji głównego postulatu, czyli odzyskania niepodległości, ale także destrukcyjnie wpływa na codzienną egzystencję tysięcy Polaków (Dworski 2018).

Prezentowaną wyżej wizję stowarzyszenia dobrze zobrazował Karol Zbyszewski (1967), znany publicysta, a jednocześnie członek organizacji, który opisując jej powstanie zaznaczył, że „nowa organizacja wychodzi z założenia, że skoro mieszkamy i pracujemy w Wielkiej Brytanii, pracujemy tutaj i płacimy podatki, to nie ma powodu by stać na uboczu i z rzadka o coś prosić. Trzeba się włączyć w ogólny nurt i domagać się żądać”. Dostrzegamy pod tym względem tożsamość poglądu członka organizacji z paryskim Instytutem Literackim, który otwarcie krytykował izolację społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii. Warto jednak dodać, że polscy torysi głosząc swoje stanowisko nigdy nie afiszowali własnego programu w powiązaniu z zerwaniem swojej ideowej łączności z „polskim Londynem” (Kowalczyk 2010). Anglo-Polish Conservative

Society nie zamierzało w pełni dystansować się od dotychczasowej praktyki społeczno-politycznej wielu środowisk polskich na wyspach brytyjskich. Nie przekreślali dążeń politycznych Polaków, którzy żyli w Londynie z nadzieją na odzyskanie utraconej ojczyzny (Kryszak 1995; Dworski 2017). Pragnęli jedynie uwypuklić znaczenie polskiej społeczności wraz ze zmianą zewnętrznego jej wizerunku. Efekt strategii obliczonej na zmianę percepcji Brytyjczyków prezentował się w postaci działalności zewnętrznej Towarzystwa. To od charakteru podejmowanych działań politycznych oraz społecznych zależało czy proces emancypacji Polaków, wobec głoszonych postulatów, zostanie skutecznie przeprowadzony.

Aktywność polityczna

Działalność polityczna Anglo-Polish Conservative Society była najważniejszym obszarem ich aktywności publicznej. Mimo że cele organizacji dotyczyły różnych aspektów życia społecznego, to jednak pierwszy punkt ich statutu, brzmiący: „rozszerzanie i umacnianie wzajemnego zrozumienia pomiędzy Polakami – obywatelami brytyjskimi, a Partią Konserwatywną i jej politycznym kierownictwem”, stanowił podstawę i priorytet politycznych dążeń polskich torysów (IPMS, APCS, 1). Powyższa konstatacja była naturalna dla omawianej grupy, gdyż Anglo-Polish Conservative Society realizowało swoje zadania, jako struktura w pewien sposób zależna od Partii Konserwatywnej (Zbyszewski 1967). Powyższa zależność była związana z prawnym charakterem Towarzystwa określanego jako „autonomiczna część składowa” brytyjskiej Partii Konserwatywnej (Anwar 2010; IPMS, APCS, 2). Formalnie podmiotem odpowiedzialnym za funkcjonowanie polskich torysów było Centralne Biuro Partii Konserwatywnej monitorujące jego bieżącą działalność (IPMS, APCS, 3).

Postulat założycieli Anglo-Polish Conservative Society, aby połączyć swoje aspiracje emancypacyjne z politycznymi celami brytyjskich torysów, wynikał wprost z założeń kształtujących się u genezy Towarzystwa. Wspomniane „rozszerzanie i umacnianie wzajemnego zrozumienia pomiędzy Polakami – obywatelami brytyjskimi, a Partią Konserwatywną i jej politycznym kierownictwem” obliczone było na obopólną współpracę. Jak wspomniano wcześniej – przede wszystkim inicjatorzy powołania polskiego podmiotu o profilu konserwatywnym wyszli z propozycją utworzenia własnej organizacji pod auspicjami torysów, pragnąc tym samym wypełnić niezagospodarowaną

przestrzeń emigracyjnego życia politycznego. Polsko-Angielskie Towarzystwo Konserwatywne miało być platformą, dzięki której uda się włączyć Polaków w bieg wydarzeń brytyjskiego społeczeństwa oraz uwypuklić ich rolę, także w aspekcie politycznym (Dworski 2018). Oparcie się na autorytecie jednej z największych sił politycznych w Wielkiej Brytanii, która była wówczas pozytywnie oceniana przez polskich emigrantów, mających w opinii Karola Zbyszewskiego (1967) „wybitnie pro-konserwatywne sympatie”, pozwalało prowadzić działalność w tych obszarach, które dotychczas były niedostępne dla zamkniętej społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii. Polacy tworząc strukturę organizacyjną w ścisłym porozumieniu z władzami tej partii pragnęli reprezentować głos swoich rodaków, który nie był dotychczas instytucjonalnie uwypuklany przy jakimkolwiek brytyjskim obozie politycznym. Propozycja założycieli organizacji, dotycząca jej funkcjonowania w porozumieniu z Partią Konserwatywną, dawała szansę na zapoznanie się torysów z najważniejszymi postulatami Polaków oraz zarysowywała perspektywę przedstawienia spraw polskich na forum parlamentu brytyjskiego (Dworski 2018).

Pomysł powołania Anglo-Polish Conservative Society został pozytywnie odebrany przez Brytyjczyków. Nowa organizacja pozwalała stworzyć nieistniejącą dotąd drogę, po której torysi mogli dotrzeć do licznej diaspory polskiej – w zamierzeniu poszerzenia swojej bazy wyborców („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1967). W tym zakresie polscy torysi byli bardzo pomocni, gdyż widzieli w tym aspekcie pewną wartość. Promocja obywatelskiego zaangażowania, wśród często politycznie biernych polskich emigrantów i budowanie stopniowego poparcia dla brytyjskich torysów, pozwalały określić siłę polityczną polskiego uchodźstwa w Wielkiej Brytanii. Próba polczenia siły polskich głosów, oddawanych przez tych Polaków, którzy posiadali obywatelstwo brytyjskie, mogła następnie przełożyć się na umocnienie emigracyjnych postulatów uwypuklanych przez polskich torysów. Uwzględniając ten aspekt inicjatorzy powołania organizacji zdawali sobie sprawę, że cele ich Towarzystwa można dostosować do politycznego pragmatyzmu Partii Konserwatywnej, na czym zyskają obydwie strony.

Wobec powyższego – już od momentu założenia stowarzyszenia – jego działacze brali czynny udział w kampaniach wyborczych, angażując swoje siły na wielu frontach politycznej batalii o mandaty parlamentarne czy samorządowe dla Partii Konserwatywnej. Był to główny element ich działalności w tej dziedzinie. Polscy konserwatyści czynnie wspierali wybranych kandydatów swojego macierzystego stronnictwa, w większości będących jednocześnie brytyjskimi członkami Anglo-Polish Conservative Society. Warto podkreślić, że

najbardziej widocznym odcinkiem tej aktywności była kampania informacyjna wśród polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii, której celem było przekonanie rodaków, aby oddawali swoje głosy na konserwatystów (Dworski 2018).

W analizowanym okresie można dostrzec zaangażowanie polskich torysów w dwóch kampaniach wyborczych podczas *general elections*. Pierwszy poważny sprawdzian w tym zakresie miał miejsce w 1970 r. Wówczas działacze Anglo-Polish Conservative Society starali się docierać do Polaków posiadających obywatelstwo brytyjskie przede wszystkim przez komunikaty prasowe, w tym zamieszczanie artykułów o konserwatywnym kandydacie na premiera Edwardzie Heathu, w „Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza” (1970a; 1970b) (mającym największe grono odbiorców spośród polskiej prasy emigracyjnej, Chwastyk-Kowalczyk 2008). Ponadto angażowali się w kampanię poszczególnych kandydatów Partii Konserwatywnej na wielu płaszczyznach – często organizując spotkania wyborcze czy wykłady polityków poświęcone aktualnym zagadnieniom. Walka wyborcza przy udziale polskich torysów okazała się ostatecznie szczęśliwa dla konserwatywnego ugrupowania – pokonali oni swoich głównych konkurentów z Partii Pracy i mogli utworzyć rząd¹⁷. Mimo że były to pierwsze wybory parlamentarne, w których brali udział członkowie stowarzyszenia, to ich wsparcie, szczególnie na łamach prasy emigracyjnej, dla Partii Konserwatywnej okazało się mieć bardzo pozytywny odzew w kierownictwie tego stronnictwa. Brytyjczycy wyrażali swoje uznanie wobec zaangażowania członków Towarzystwa w trakcie kampanii wyborczej. Selwyn Lloyd w oficjalnym liście dziękował Tadeuszowi J. Sasowi za wszelką pomoc polskich torysów, której doświadczyła Partia Konserwatywna (IPMS, APCS, 4). Sir Tufton Beamish podkreślał, że zdaje sobie sprawę z ogromnej pracy, jaką wykonali członkowie Anglo-Polish Conservative Society w trakcie wyborów parlamentarnych (IPMS, APCS, 5). Zaznaczył także, że zostało to zauważone przez Edwarda Heatha desygnowanego na premiera. On sam również nie pominął wsparcia Polaków. W swoim liście do prezesa Anglo-Polish Conservative Society wyraził ogromną wdzięczność za starania polskich

¹⁷ Wybory parlamentarne w 1970 r. były niewątpliwie sukcesem polskich torysów, którzy wkładając wiele pracy w kampanię wyborczą, przyczynili się w pewnym stopniu do zdobycia 11 mandatów poselskich przez członków stronnictwa będących jednocześnie w ich organizacji. W związku z tym na forum brytyjskiego parlamentu Anglo-Polish Conservative Society reprezentowali: Julian Amery, Sir Tufton Beamish, Edward Du Cann, Janet Fookes, J. Gibson-Watt, Eldon Griffiths, H. Kerby, Selwyn Lloyd, Nicolas Scott, William Shelton oraz John Wilkinson („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1970c; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1970d; „Tydzień Polski” 1970).

torysów, które w jego opinii, przyczyniły się do zwycięstwa Partii Konserwatywnej (IPMS, APCS, 6).

Kolejna parlamentarna batalia wyborcza została zaplanowana na luty 1974 r., kiedy to premier Edward Heath, ze względu na wewnętrzną sytuację społeczno-polityczną, ogłosił przyspieszone wybory do Izby Gmin¹⁸. Kierunek polityczny wytyczony przez lidera Partii Konserwatywnej, który w kolejnych latach planował dokonać sanacji gospodarczej w Wielkiej Brytanii¹⁹, został oczywiście wsparty przez polskich torysów. Przystępowali oni do kampanii wyborczej w charakterze środowiska lobbującego na rzecz głosowania na torysów wśród polskiej społeczności na wyspach brytyjskich. Zadanie Angielsko-Polskiego Towarzystwa Konserwatywnego było trudne, gdyż musiało przekonać Polaków o słuszności decyzji podjętych już przez Edwarda Heatha oraz zyskać ich poparcie dla kolejnych działań potencjalnie przyszłego rządu konserwatystów. Sytuacja nie była jednak tak przyjemna, jak to miało miejsce w 1970 r. W okresie wyborczym Wielka Brytania przeżywała wiele kryzysów wewnętrznych, które były związane szczególnie z seriami różnego rodzaju strajków inicjowanych przez związki zawodowe, utratą politycznych wpływów w krajach *Commonwealthu* czy przystąpieniem do Wspólnoty Europejskiej (Ball, Seldon 1996; Jesień 1999). Wobec tego polscy torysi angażując swoje siły przystępowali do batalii wyborczej z dwoma zasadniczymi komunikatami. Po pierwsze podkreślali, że brak oddziaływania gospodarczego na byłe kraje zależne i terytoria zamorskie wymusił wstąpienie Wielkiej Brytanii do Wspólnoty Europejskiej, a po drugie uwypuklali destrukcyjną rolę związków zawodowych, których znaczenie społeczno-polityczne było coraz większe. Wokół

¹⁸ Kadencja rządu Edwarda Heatha, w latach 1970–1974, od samego początku była obciążona wieloma problemami natury społecznej i gospodarczej. Premier musiał rozwiązywać narastające problemy, które przejawiały się w kryzysie walutowym (po 1971 r.), kryzysie energetycznym (w 1973 r.), a także w rosnącej inflacji oraz deficycie bilansu handlowego. Sytuacja gospodarcza bezpośrednio wpływała na zachowania związków zawodowych, dla których okres rządów Heatha wiązał się z inicjowaniem ogromnych strajków. Heath uważając, że związki mają możliwość destabilizowania państwa próbował ograniczać ich rolę chociażby w formie „Industrial Relations Act”. Brak skuteczności działań rządu pogłębiał chaos społeczny, którego apogeum przypadło na pierwsze dni 1974 r. w postaci 7-tygodniowego strajku górników. Był on jedną z bezpośrednich przyczyn rozpisania przedterminowych wyborów parlamentarnych w 1974 r. Ponadto na ten stan składały się jeszcze inne kwestie, jak chociażby konflikt w Irlandii Północnej i destabilizujące ataki IRA, społeczno-polityczne skutki utraty krajów *Commonwealthu* czy wejście Wielkiej Brytanii do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (Ball, Seldon 1996).

¹⁹ W czasie trwania kadencji Edwarda Heatha Wielka Brytania przystąpiła do Wspólnoty Europejskiej tworząc rynek europejski z krajami członkowskimi. Decyzja o wstąpieniu do wspólnego rynku podyktowana była przede wszystkim utratą wpływów przez Brytyjczyków na kraje tzw. *Commonwealthu* (Jesień 1999, s. 56–60).

tych dwóch zagadnień polscy konserwatyści kreowali wyborczą narrację na łamach prasy emigracyjnej czy podczas bezpośrednich spotkań z Polakami. Podnosili oni także inne postulaty dotyczące chociażby prymatu parlamentu w państwie, zwiększenia autorytetu rządu, popierania integracji europejskiej czy zwalczania inflacji (IPMS, APCS, 7).

Najbardziej widocznym elementem kampanii wyborczej Anglo-Polish Conservative Society wśród polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii było, podobnie jak w 1970 r, zamieszczanie odpowiednich komunikatów, listów czy apeli na łamach „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza” (1974a; 1974b). Przede wszystkim polscy torysi promowali tam specjalne listy, które do polskich emigrantów w Wielkiej Brytanii kierowali politycy stronnictwa konserwatywnego – premier Edward Heath, Lord Carrington czy Peter Thomas (IPMS, APCS, 8). Równie ważnym aspektem aktywności wyborczej Angielsko-Polskiego Towarzystwa Konserwatywnego było organizowanie specjalnych spotkań z konserwatywnymi kandydatami na posłów czy wydarzeń dedykowanych programowi torysów i dyskusja o nim z polskimi środowiskami emigracyjnymi (IPMS, APCS, 8; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1974c).

Zakończone wybory parlamentarne nie były jednak powodem do radości w obozie konserwatystów. Oficjalne wyniki, wyrażone w wartości procentowej, dawały zwycięstwo torysom, lecz ze względu na brytyjską ordynację wyborczą nie przełożyło się to na liczbę mandatów²⁰. Ostatecznie, po kilku miesiącach nieudanych prób stworzenia rządów przez dwa największe ugrupowania – rozpisano nowe wybory 10 października 1974 r. (Craig, 1976). Warto odnotować, że w związku z październikowymi wyborami władze Anglo-Polish Conservative Society postanowiły urozmaicić formy swojej aktywności. Pierwszym elementem tego planu było wydanie okolicznościowej broszury, którą nazwano: *Poles in Britain vote conservative – election issue* (IPMS, APCS, 9; IPMS, APCS, 10). Na jej łamach zamieszczono listy Edwarda Heatha, Williama Withelawa, Lorda

---

²⁰ Rozdrobienie w parlamencie spowodowało załamanie się dwupartyjnego systemu politycznego oraz uniemożliwiło stworzenie większościowego rządu przez laburzystów. Powstała wówczas sytuacja, która w brytyjskiej praktyce politycznej została nazwana *hung parliament*. Oznaczało to, że żadna partia nie uzyskała odpowiedniej liczby mandatów w Izbie Gmin, aby rządzić samodzielnie. Brytyjskie prawo ustrojowe stwarzało wówczas możliwość, aby dotychczasowy premier stworzył koalicję rządową, która będzie w stanie powołać rząd większościowy. Ostatecznie, wobec niepowodzenia konserwatystów w kontekście powołania koalicji z mniejszymi ugrupowaniami, Partia Pracy utworzyła rząd mniejszościowy. Powyższa sytuacja wyznaczała niezwykle trudną przyszłość dla laburzystów, którym ówczesna rzeczywistość uniemożliwiała skuteczne rządzenie. W związku z tym impasem postanowiono rozpiścić nowe wybory parlamentarne, które zaplanowano na 10 października 1974 r. (Craig 1976, s. 29).

Carringtona oraz Edwarda Du Canna zaadresowane do polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii. Ponadto swoje wypowiedzi zamieścili tam polscy emigranci mający kierownicze funkcje w Anglo-Polish Conservative Society – Tadeusz J. Sas, Czesław Jeśmian, Zbigniew Łuczak oraz Andrzej Bystram. W publikacji przedstawiano najważniejsze zagadnienia związane z programem Partii Konserwatywnej, a także działalność polskich torysów z okresu ostatnich miesięcy (IPMS, APCS, 11). Ponadto, zgodnie z wcześniejszą praktyką, władze Towarzystwa zamieściły w „Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza” (1974d) specjalne wiadomości, które do wyborców – Polaków – kierowali najważniejsi politycy Partii Konserwatywnej. Odbywały się również regularne spotkania w poszczególnych okręgach wyborczych, które jednak nie przyniosły spodziewanego efektu (IPMS, APCS, 12). Wynik październikowych wyborów przeważył na rzecz Partii Pracy, która stworzyła rząd większościowy (Craig 1976).

Z perspektywy działalności politycznej Anglo-Polish Conservative Society zauważamy, że dwie kampanie wyborcze z 1974 r. stanowiły dla nich największe wyzwanie. Wybory parlamentarne były dla polskich torysów pewnego rodzaju sprawdzianem własnej skuteczności. U progu 1974 r. mieli już określony autorytet wśród polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii, byli bardziej przygotowani do kampanii ze względu na doświadczenia *general elections* z 1970 r., a ich pozapolityczne wydarzenia przyciągały Polaków dotychczas niezaangażowanych społecznie czy politycznie na wyspach brytyjskich. Aktywna praca podczas dwóch kampanii wyborczych w 1974 r., a także liczne próby dotarcia z programem Partii Konserwatywnej do polskich emigrantów, były zauważalne dla władz stronnictwa. Niemniej najważniejsze pytanie, jakie nasuwa się na myśl w związku z ich partycypacją w walce o mandaty parlamentarne brzmi: czy praca polskich torysów w znaczący sposób przyczyniła się do pozyskania głosów polskich emigrantów? Pytanie, które możemy odnieść zarówno do 1970 jak i 1974 r. nie ma jednak odpowiedzi przez brak odpowiednich danych statystycznych czy pogłębionych badań socjologicznych. Nie jesteśmy w stanie, bazując na dostępnych materiałach, określić realnego wpływu Angielsko-Polskiego Towarzystwa Konserwatywnego na preferencje wyborcze Polaków, choć możemy przypuszczać, że w jakimś zakresie wpływ ten miał miejsce. Sam fakt organizowania spotkań z kandydatami na posłów w poszczególnych okręgach oraz wzmożona akcja informacyjna na łamach polskiej prasy, musiały – nawet w ograniczony sposób – oddziaływać na decyzje wyborcze poszczególnych Polaków. Trzeba jednak pozostawić tę kwestię w obszarze przypuszczeń, gdyż prawdopodobnie, ze względu na pewną trudność metodologiczną, byłoby to trudne do precyzyjnego i rzetelnego oszacowania.

Ponadto analizując trzy elekcje parlamentarne w Wielkiej Brytanii w 1970 i 1974 r. nasuwa się naturalnie pytanie dotyczące bezpośredniego udziału Polaków w walce o mandaty. Angielsko-Polskie Towarzystwo Konserwatywne, które zrzeszało w swoich szeregach wielu polskich emigrantów posiadających obywatelstwo brytyjskie, wydawałoby się być odpowiednią platformą wspierającą kandydatury swoich rodaków, a zwłaszcza członków organizacji, podczas określonych wyborów. Szczególne związki stowarzyszenia z Partią Konserwatywną powinny kreować przestrzeń do współpracy w tym zakresie. Warto także dodać, że Anglo-Polish Conservative Society w swoich założeniach programowych wyrażało chęć włączenia polskich emigrantów w nurt życia publicznego Wielkiej Brytanii mając na względzie również ich udział w powszechnych wyborach (IPMS, APCS, 1). Wobec tego fakt nieskorzystania przez Polaków, członków Towarzystwa, z biernego prawa wyborczego, zarówno w 1970, jak i w 1974 r., może budzić pewne wątpliwości. Przede wszystkim zastanawiający jest brak widocznego dążenia Polaków do znalezienia się na listach wyborczych Partii Konserwatywnej. Mimo że ich działalność była – szczególnie w formie zewnętrznych deklaracji – bardzo ceniona wśród najważniejszych polityków tego stronnictwa, to nie przełożyła się na wystawienie polskiego kandydata w walce o mandat poselski. Prawdopodobnie nie było w tym złej woli przywódców Partii Konserwatywnej, choć nie posiadamy informacji na temat ewentualnych propozycji w stosunku do polskich emigrantów, by oficjalnie reprezentowali konserwatystów w danym okręgu wyborczym. Powinniśmy raczej uznać, że powyższy stan rzeczy wynikał z autonomicznej decyzji władz Towarzystwa. Potwierdzeniem niniejszej konstatacji są słowa członka zarządu stowarzyszenia Aleksandra Bystrama, który wobec pytania dziennikarza na temat obecności polskiego posła w Izbie Gmin zaznaczył, że Anglo-Polish Conservative Society ma ogromną nadzieję na to, że w najbliższym czasie Polak związany z ich środowiskiem znajdzie się w brytyjskim parlamencie. Powiedział także, że polscy torysi będą chcieli doprowadzić do tego stanu wówczas, gdy znajdą odpowiednią i młodą osobę, rozumiejącą realia brytyjskiego życia politycznego, mającą jednocześnie ugruntowaną pozycję w swoim okręgu, aby w nim wygrać z potencjalnymi oponentami konserwatystów (IPMS, APCS, 13). Być może zdanie Bystrama, które utożsamiało pogląd władz Towarzystwa, wzmocnione było faktem niedostatecznego procesu asymilacji Polaków w społeczeństwie brytyjskim. Polscy torysi wiedzieli, że emigranci są grupą zamkniętą w obrębie własnej społeczności, która w skali całego kraju nie jest na tyle świadoma i zdyscyplinowana, aby zapewnić ewentualne zdobycie mandatu dla konkretnego kandydata. Tym bardziej, że nie wszyscy

Polacy w Wielkiej Brytanii popierali Partię Konserwatywną. Polski kandydat musiałby umiejętnie pozyskać głosy Brytyjczyków, co mogłoby okazać się bardzo trudnym zadaniem. Należy także mieć na uwadze konstrukcję brytyjskiej większościowej ordynacji wyborczej, która daje zwycięstwo tylko jednej osobie w danym okręgu. Władze Partii Konserwatywnej najprawdopodobniej nie mogły pozwolić sobie na ryzyko wystawienia własnego kandydata, który nie ma dostatecznej akceptacji wśród lokalnych, konserwatywnych wyborców. Dlatego też polscy torysi pragnęli na pierwszym etapie swojej działalności zainicjować ewolucyjny proces zmiany postrzegania Polaków na wyspach brytyjskich i wszelkimi możliwymi kanałami popierać ich udział w różnych obszarach życia społecznego. Dopiero społeczna afirmacja dla polskich emigrantów, jako mniejszości chcącej twórczo pracować na rzecz Wielkiej Brytanii, mogłaby pozwolić na realizację kolejnego etapu związanego z ich partycypacją polityczną na najwyższym szczeblu państwowym²¹.

* * *

Kontynuując wątek aktywności politycznej należy wspomnieć, że polscy torysi w 1975 r. bardzo szeroko włączyli się w kampanię referendalną w sprawie pozostania Wielkiej Brytanii w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. Bezpośrednim powodem tego wydarzenia były wyniki jesiennych wyborów parlamentarnych w 1974 r., w trakcie których Partia Pracy zobowiązała się renegocjować uczestnictwo Wielkiej Brytanii we Wspólnocie oraz zadeklarowała zorganizowanie referendum w tej sprawie (Wall 2013; Jesień 1999; Broat, Geiger 1996; Baimbridge, Mullen, Whyman 2006).

Wobec tej sytuacji Anglo-Polish Conservative Society zaangażowało się w kampanię referendalną wspierając pozostanie Wielkiej Brytanii w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. Dzięki temu polscy torysi nie tylko aktywnie wspierali Partię Konserwatywną, z Margaret Thatcher na czele, ale także wyrażali zdanie polskiej społeczności, która w zdecydowanej większości opowiadała się za pozostaniem kraju ich osiedlenia we wspólnym rynku europejskim.

---

²¹ Warto dodać, że w 1974 r. Polak Stefan Terlezki, reprezentujący konserwatystów, aż dwukrotnie walczył o mandat poselski w okręgu Cardiff South East, którego jednak nie zdobył. Trzeba podkreślić, że nie był w żaden sposób związany z Anglo-Polish Conservative Society. Ponadto w trakcie październikowej elekcji do walki w okręgu Solihul z nadania Partii Pracy startował inny Polak, Denis MacShane (Denis Matyjaszek), który również nie zdobył mandatu. Z kolei w trakcie wyborów 1970 r. z ramienia Partii Liberalnej startował Jan Mokrzycki w okręgu Loughborough będąc jedynym polskim kandydatem na posła (www1).

Warto również zauważyć, że kampania referendalna była dla polskiej emigracji okazją do zjednoczenia wspólnych wysiłków, mimo wciąż istniejących rozbieżności politycznych w „polskim Londynie” (Dworski 2017; Friszke 1999).

Wspólne stanowisko emigrantów w tej sprawie przełożyło się na powstanie Polskiego Komitetu dla akcji „Britain in Europe”, która zrzeszała pod swoim sztandarem wiele środowisk społeczno-politycznych w Wielkiej Brytanii popierających pozostanie ich kraju w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej (Polak M., Polak K. 2015). Na czele komitetu stanął jeden z największych autorytetów polskiej emigracji – Edward hr. Raczyński – a wśród podmiotów wchodzących w jego skład znaleźli się: Związek Polaków w Wielkiej Brytanii, Anglo-Polish Society, Polski Komitet Ruchu Europejskiego czy właśnie Anglo-Polish Conservative Society (IPMS, APCS, 14; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1975a). Ponadto oprócz inicjatyw związanych z uczestnictwem Anglo-Polish Conservative Society w Polskim Komitecie dla Akcji „Britain in Europe” polscy torysi inicjowali własne przedsięwzięcia w tym obszarze. Organizowali prelekcje polityków Partii Konserwatywnej oraz wewnętrzne dyskusje wśród polskiej społeczności. Ponadto, zgodnie z praktyką z poprzednich lat, władze Towarzystwa zamieszczały specjalne apele oraz listy w polskiej prasie emigracyjnej, w tym m.in. byłego premiera Edwarda Heatha (IPMS, APCS, 15; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1975b; „The Times” 1975).

Wyniki czerwcowego referendum okazały się sukcesem dla zwolenników pozostania Wielkiej Brytanii w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej. Anglo-Polish Conservative Society tryumfowało wraz z Partią Konserwatywną – ich stanowisko poparło 67% głosujących (Evans 1975; „Financial Times” 1975a). Werdykt Brytyjczyków w 1975 r. okazał się ogromnym sukcesem także dla całej polskiej emigracji politycznej. Analizując działalność Polaków podczas tej batalii można śmiało uznać, że było to jedno z nielicznych wydarzeń, które w dziejach „Drugiej Wielkiej Emigracji”²² w tak skuteczny sposób

---

²² Niniejsze określenie weszło do dyskursu naukowego na bazie trzytomowej publikacji „Druga Wielka Emigracja 1945–1990” z 1999 r. Na jej kartach podkreślano znaczenie sytuacji Polaków, którzy po II wojnie światowej znaleźli się na emigracji wskutek własnego wyboru. Było to drugie tego typu wydarzenie, aby na skutek określonych wydarzeń poza granicami kraju znalazło się kilkaset tysięcy Polaków, w znacznej większości świadomych swojego patriotyzmu. Dokonano także porównania z pierwszą Wielką Emigracją, która miała miejsce po zakończeniu powstania listopadowego w 1831 r. Komparatystyczne ujęcie tych dwóch wydarzeń historycznych, wraz z analizą politycznych oraz społecznych motywów procesów emigracyjnych, spowodowało że użycie określenia „Druga Wielka Emigracja” jest w tym przypadku jak najbardziej uzasadnione (Friszke 1999, s. 6–8).

związało tyle polskich środowisk i miało tak zdecydowane poparcie rodaków (IPMS, APCS, 16).

Działalność polityczna Anglo-Polish Conservative Society nie była jednak ograniczona tylko do poszczególnych kampanii wyborczych czy referendalnych. Drugim ważnym obszarem tej aktywności była organizacja całego szeregu spotkań o charakterze politycznym, głównie z reprezentantami Partii Konserwatywnej. Miały one miejsce zazwyczaj w Ognisku Polskim. Podczas tego typu wydarzeń poruszano wiele tematów z zakresu bieżących wydarzeń w Wielkiej Brytanii, analizowano poszczególne postulaty programowe torysów, interpretowano sytuację międzynarodową czy dyskutowano o aktualnych problemach polskich emigrantów. Władze Towarzystwa planowały organizowanie spotkań tego typu dość często, raz w miesiącu (IPMS, APCS, 17; IPMS, APCS, 18; IPMS, APCS, 19). Dostępny materiał źródłowy wskazuje jednak, że te założenia nie były w pełni realizowane. Obserwujemy zatem, iż spotkania polityczne, z różnych przyczyn, odbywały się nieregularnie bądź dokończono je do poszczególnych wydarzeń towarzyskich organizacji albo włączano w harmonogram inicjatyw związanych z daną kampanią wyborczą. Warto jednak podkreślić, że polskim konserwatystom udało się zorganizować szereg wielotematycznych spotkań, z których większość miała swój oddźwięk w emigracyjnych mediach, co jednocześnie obrazuje, jaką rangę posiadały te wydarzenia w życiu społeczno-politycznym „polskiego Londynu”.

Spotkania polityczne polskich torysów były niezwykle ważną formą realizacji ich założeń programowych. Członkowie stowarzyszenia pragnęli zapraszać na swoje wydarzenia przedstawicieli Partii Konserwatywnej, którzy byli w pewien sposób związani z Towarzystwem albo z polską społecznością w Wielkiej Brytanii. Dlatego też funkcjonujące w ramach ich struktury organizacyjnej władze honorowe, w skład których powoływano wpływowych brytyjskich polityków, stały się naturalną bazą osób, z której rekrutowano prelegentów do poszczególnych wykładów, odczytów czy dyskusji (Dworski 2018). Ważnym komponentem powyższej zasady było także to, aby wybrany przedstawiciel Partii Konserwatywnej rozumiał cele Towarzystwa. Zaproszenie danego polityka miało służyć rozwojowi stosunków polsko-brytyjskich oraz w dalszej perspektywie, powszechnemu zrozumieniu przez kierownictwo partii, położenia polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii (IPMS, APCS, 1). W związku z tym analizując praktykę organizacji poszczególnych spotkań przez Anglo-Polish Conservative Society nie odnotowano przypadków związanych z zapraszaniem na tego typu wydarzenia polityków nieprzychylnych Polakom bądź dezawuuującym ich polityczne czy społeczno-gospodarcze aspiracje.

Spotkania towarzyskie

Najważniejszym obszarem działalności społeczno-kulturalnej polskich torysów, który najmocniej wpływał na kreowanie ich wizerunku na zewnątrz, były spotkania towarzyskie. Odbywały się cyklicznie, a ich charakter był zazwyczaj dostosowywany do danych okoliczności (IPMS, APCS, 16; IPMS, APCS, 20; IPMS, APCS, 21; IPMS, APCS, 22; IPMS, APCS, 23). Zebrania towarzyskie Anglo-Polish Conservative Society były zarówno wewnętrzne, adresowane głównie do członków i sympatyków Towarzystwa, jak i zewnętrzne, których celem było stworzenie płaszczyzny komunikacji między polskimi emigrantami oraz krzewienie porozumienia polsko-brytyjskiego. Z racji, iż uczestnikami zewnętrznych spotkań stowarzyszenia byli polscy i brytyjscy konserwatyści oraz przedstawiciele społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii, ich ranga oraz popularność sukcesywnie wzrastała. Organizując szereg wydarzeń towarzyskich władze Anglo-Polish Conservative Society nie ograniczały się jednak tylko do kręgu osób w jakiegokolwiek formie powiązanych z Partią Konserwatywną. Ich oferta tworzenia platformy dialogu między polską emigracją a wpływowymi politykami brytyjskimi skierowana została również do wszystkich tych, którzy niekiedy utożsamiali się z programem politycznym torysów. Wybór takiego sposobu integrowania emigracji wokół polskich spraw okazał się niezwykle trafny, gdyż, jak to pokazała praktyka kolejnych lat, Polacy zamieszkujący Wielką Brytanię nieczęsto mieli okazję by rozmawiać o własnych problemach z najważniejszymi brytyjskimi politykami mającymi realny wpływ na władzę w państwie.

Z punktu widzenia koncepcji programowych polskich torysów, zewnętrzne spotkania towarzyskie były jednym z najistotniejszych obszarów ich działalności, który jednocześnie wpływał bezpośrednio na wizerunek organizacji. Wszystkie przedsięwzięcia, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, odbywały się w Ognisku Polskim. Fakt ten potęgował znaczenie zebrań polsko-brytyjskich, gdyż dzięki Anglo-Polish Conservative Society gmach Ogniska stawał się miejscem wizyt najważniejszych brytyjskich polityków. W związku z tym omawiane spotkania z jednej strony kreowały markę organizacji, która bazowała na autorytecie Partii Konserwatywnej, a z drugiej były asumptem ku integracji polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii, która widziała w nich szansę na przedstawienie swoich postulatów wpływowym brytyjskim politykom (IPMS, APCS, 24; IPMS, APCS, 25).

W trakcie kilkudziesięciu spotkań towarzyskich, które odbywały się w latach 1967–1976 warto wskazać jakie osobistości brytyjskiego życia

politycznego w nich uczestniczyły. Zauważamy w tej grupie przyjaciół Polski i Polaków, którzy na wielu polach wspierali „polską sprawę”, czyli: Lord St. Oswald²³, Lord Barnby²⁴ czy sir Tufton Beamish²⁵. Ponadto polscy torysi gościli również byłych premierów Wielkiej Brytanii – sir Aleca Douglas-Home’a oraz Anthon’ego Edena, a także: byłego ministra spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Selwyn Lloyd²⁶, byłego ministra obrony i energii, a w przyszłości

---

²³ Lord St. Oswald – właśc. Rowland Denys Guy Winn, 4th Baron St. Oswald (1916–1984) – brytyjski żołnierz, dziennikarz, pisarz oraz polityk Partii Konserwatywnej. W 1936 r. został korespondentem wojennym „The Daily Telegraph” podczas wojny domowej w Hiszpanii. W trakcie II wojny światowej walczył na Bliskim Wschodzie, a następnie w latach 1950–1952 – na Półwyspie Koreańskim. Od 1957 r. zasiadał w Izbie Lordów. W latach 1962–1964 pełnił funkcję Parliamentary Secretary w Ministerstwie Rolnictwa, Rybołówstwa i Żywności. Następnie zasiadał w ławach Parlamentu Europejskiego w latach 1973–1984. Jego drugą żoną była Polka Maria Wanda Jaxa-Chamiec. W 1967 r. został członkiem Anglo-Polish Conservative Society („The New York Times” 1984).

²⁴ Lord Barnby (1884–1982) – właśc. Francis Vernon Willey – brytyjski żołnierz oraz polityk Partii Konserwatywnej. Pochodził z arystokratycznej rodziny, dzięki czemu w 1929 r. został drugim baronem Barnby. W 1908 r. ukończył studia na Uniwersytecie w Oksfordzie, a podczas I wojny światowej walczył m.in. pod Gallipoli. Po zakończeniu II wojny światowej zasiadał w Izbie Lordów oraz był członkiem Conservative Monday Club. Ponadto był znany wśród polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii. W latach 70. XX w. pełnił funkcję przewodniczącego Rady Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego oraz zainicjował powstanie komitetu Katyn Memorial Fund, który zbierał fundusze na budowę pomnika ku czci pomordowanych Polaków w Katyniu (Copping 1972; „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972g).

²⁵ Sir Tufton Beamish (1917–1989) – brytyjski żołnierz, pisarz oraz polityk Partii Konserwatywnej. W latach 1945–1974 poseł do Izby Gmin z okręgu Lewes. W latach 1947–1953 był członkiem zarządu „1922 Committee”. W 1970 r. opublikował książkę *Half Marx*, w której odnosił się do skrajnych postulatów Partii Pracy. Został odznaczony przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie orderem „Polonia Restituta”. Honorowy Wiceprezydent Anglo-Polish Conservative Society („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1969).

²⁶ Selwyn Lloyd (1904–1978) – brytyjski polityk Partii Konserwatywnej, zaangażowany w politykę samorządową w dystrykcie Holylake. Walczył podczas II wojny światowej. Po zakończeniu zmagani wojennych wybrany do Izby Gmin z okręgu Wirral. Podczas rządów konserwatystów w Wielkiej Brytanii pełnił funkcje ministerialne. W 1951 r. został ministrem spraw zagranicznych, w 1954 r. ministrem zaopatrzenia, a w 1955 r. ministrem obrony oraz ponownie spraw zagranicznych. Za jego kadencji miał miejsce kryzys sueski. Brytyjskim Foreign Office kierował do 1960 r. Powołano go na kanclerza Skarbu. W 1963 r. został przewodniczącym, a w 1971 r. *speakerem* Izby Gmin. W 1976 r. mianowano go *parem dożywotnim*, dzięki czemu zasiadał w Izbie Lordów. Pełnił funkcję pierwszego honorowego Prezydenta Anglo-Polish Conservative Society (Thorpe 1989; Selwyn 1976).

Sekretarza Generalnego NATO, Lorda Carringtona²⁷, Wiliama Whitelawa²⁸, który od 1972 r. był pierwszym ministrem do spraw Irlandii Północnej, Reginalda Maudlinga²⁹, od 1970 r. ministra spraw wewnętrznych, Johna Boyd-Carpentera³⁰, byłego ministra emerytur i zabezpieczenia społecznego, czy byłych przewodniczących Partii Konserwatywnej, Edwarda Du Canna³¹ i Petera

---

²⁷ Lord Carrington (1919–2018) – brytyjski polityk związany z Partią Konserwatywną. W trakcie II wojny światowej walczył we Francji i krajach Beneluksu. Po zakończeniu wojny zasiadał w Izbie Lordów. W 1951 r. został parlamentarnym sekretarzem (trzecia ranga ministerialna) w ministerstwie rolnictwa, a w latach 1954–1956 pełnił tę samą funkcję w ministerstwie obrony. W 1962 r. został wybrany wiceprzewodniczącym Izby Lordów. Od 1963 r. był ministrem bez teki pełniącym jednocześnie obowiązki przewodniczącego Izby Lordów. Po porażce konserwatystów w 1964 r. stał się *leaderem* tego stronnictwa w izbie wyższej parlamentu. W rządzie Edwarda Heatha pełnił funkcję ministra obrony oraz ministra energii. W latach 1974–1979 ponownie piastował funkcję *leadera* w Izbie Lordów, a wraz z objęciem rządów przez Margaret Thatcher został powołany na stanowisko ministra spraw zagranicznych. Zrezygnował z szefowania w tym ministerstwie po inwazji Argentyny na Falklandy. W latach 1984–1988 był sekretarzem generalnym NATO (Carrington 1988).

²⁸ William Withelaw (1918–1999) – brytyjski arystokrata, członek Partii Konserwatywnej pełniący funkcje ministerialne w rządach Edwarda Heatha oraz Margaret Thatcher. W latach 1955–1972 zasiadał w Izbie Gmin. W 1972 r. został pierwszym ministrem do spraw Irlandii Północnej, a w 1973 r. otrzymał tę funkcję ministra zatrudnienia. Po przegranych wyborach parlamentarnych przez konserwatystów w 1974 r. został przewodniczącym torysów oraz zastępcą szefa opozycji, a w 1975 r. poparł Edwarda Heatha w walce o fotel *leadera* Partii Konserwatywnej. Po wygranej elekcji przez jego stronnictwo w 1979 r. premier Thatcher mianowała go wicepremierem oraz ministrem spraw wewnętrznych. Od 1983 r. zasiadał w Izbie Lordów (Aitken 1999).

²⁹ Reginald Maudling (1917–1979) – brytyjski prawnik oraz polityk. Karierę polityczną w Partii Konserwatywnej zaczynał w parlamentarnym sekretariacie tego ugrupowania, a następnie Conservative Research Office. Od 1950 r. zasiadał w Izbie Gmin. W 1955 r. premier Anthony Eden powołał go na stanowisko ministra zaopatrzenia. Pełnił funkcje ministerialne w rządach Herolda Macmillana oraz Aleca Douglas-Home’a. W 1965 r. mianowany ministrem spraw zagranicznych w konserwatywnym gabinecie cieni, z kolei po zwycięstwie torysów w 1970 r. Edward Heath mianował go ministrem spraw wewnętrznych. Po przejściu konserwatystów do opozycji Margaret Thatcher powołała go w 1975 r. na stanowisko ministra spraw zagranicznych w gabinecie cieni, lecz na kanwie konfliktu i braku akceptacji dla decyzji politycznych nowego *leadera* konserwatystów musiał zrezygnować z tej funkcji w 1976 r. (Baston 2004).

³⁰ John Boyd-Carpenter (1908–1998) – brytyjski prawnik oraz polityk Partii Konserwatywnej. Od 1945 r. członek Izby Gmin. Następnie zaangażowany w prace rządów konserwatystów w Wielkiej Brytanii. W 1951 r. został finansowym sekretarzem skarbu. W latach 1954–1955 kierował resortem transportu i lotnictwa cywilnego, a do 1962 r. był ministrem emerytur i zabezpieczenia socjalnego. Ponadto w latach 1962–1964 pełnił funkcję naczelnego sekretarza skarbu. Od 1972 r. zasiadał w Izbie Lordów (Green, Carpenter-Boyd 2004).

³¹ Edward Du Cann (ur. 1924) – brytyjski polityk Partii Konserwatywnej oraz przedsiębiorca. W latach 1956–1987 zasiadał w Izbie Gmin przewodnicząc w międzyczasie (1965–1967) Partii Konserwatywnej. Następnie w latach 1972–1984 szefował wpływowemu „1922 Committee”. Związany z Keyser Ullman Bank. W latach 1972–1974 prezydent Anglo-Polish Conservative Society (Whitehead 1985).

Thomasa³² (IPMS, APCS, 18; IPMS, APCS, 26; IPMS, APCS, 27; IPMS, APCS, 28; „The Daily Telegraph” 1969; Kleczkowski 1969).

Emancypacja ekonomiczna

Kolejny obszar działalności społecznej Anglo-Polish Conservative Society związany był z próbą emancypacji ekonomicznej polskiej emigracji (IPMS, APCS, 1). Polscy torysi pragnęli wciągnąć swoich rodaków w orbitę życia społecznego, ekonomicznego i kulturalnego w społeczeństwie brytyjskim. Oryginalnym pomysłem, który miał na celu uwypuklenie znaczenia społeczno-ekonomicznego polskiej emigracji na wyspach była propozycja stworzenia własnej placówki finansowej w Wielkiej Brytanii. Ten niezwykle ambitny plan raz jeszcze wskazuje, że Anglo-Polish Conservative Society było środowiskiem mającym zdecydowanie szersze horyzonty niż posiadanie jedynie statusu polskiej sekcji przy brytyjskiej Partii Konserwatywnej.

Rozmowy o powołaniu placówki finansowej zrodziły się w lutym 1972 r., kiedy po serii wykładów na tematy ekonomiczne była propozycja stworzenia przy Anglo-Polish Conservative Society specjalistycznej sekcji, którą pierwotnie nazwano „Investment Advice” („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972a). Z czasem myśl stworzenia przy Anglo-Polish Conservative Society wspomnianej sekcji inwestycyjnej zaczęła się konkretyzować. Wymiana spostrzeżeń w tym zakresie potwierdzała opinie, że spotkania polskich torysów powinny być podstawą do rozpoczęcia szerokiej dyskusji w środowiskach emigracyjnych zmierzającej do założenia polskiego banku bądź instytucji finansowej. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972b) podsumowując powyższe zebrania polskich konserwatystów zaznaczył, że polska emigracja całkowicie dojrzała do „stworzenia polsko-angielskiej spółki inwestycyjnej bądź banku oszczędnościowego”.

Prezes polskich torysów, Tadeusz J. Sas, podkreślał że instytucja finansowa miałaby do spełnienia dwa zadania – po pierwsze przynosiłaby korzyści materialne jej członkom, a po drugie byłaby prestiżowym osiągnięciem służącym całej polskiej społeczności na wyspach brytyjskich. Swobodne wypowiedzi

---

³² Peter Thomas (1920–2008) – brytyjski polityk Partii Konserwatywnej, w latach 1951–1987 poseł do Izby Gmin. W rządzie Edwarda Heatha był ministrem ds. Walii, a w latach 1970–1972 pełnił funkcję przewodniczącego Partii Konserwatywnej. W 1987 r. został parem dożywotnim i zasiadał w Izbie Lordów, jako baron Thomas of Gwydir (Roth 2008).

uczestników zebrania wyrażały zarówno aprobatę, jak i pewną krytykę, która dotyczyła szczególnie poparcia Polaków dla tego pomysłu. Niemniej, jak relacjonuje „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972c), wielu obecnych na spotkaniu zadeklarowało swoją pomoc finansową by rozpocząć działalność placówki.

Odnosząc się do konkretnych kroków, które trzeba było podjąć by powołać do życia instytucję finansową, Tadeusz J. Sas omówił zarys projektu stworzenia „ubocznej spółki” pod auspicjami banków angielskich („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972c). W celu przeprowadzenia odpowiednich rozmów z brytyjskimi instytucjami powołano komitet organizacyjny, w skład którego, oprócz Zarządu Anglo-Polish Conservative Society weszły osoby najbardziej zainteresowane powołaniem polskiej filii bankowej³³.

Podczas kolejnej serii zebrań przedstawiono wstępne zasady funkcjonowania placówki. Jej głównym atutem i podstawą do rozwoju miała być konstrukcja, w ramach której spółka będzie udzielała o 0,5% tańszych kredytów jednocześnie oprocentowując tak samo depozyty osób, które zdecydowały się ulokować w niej pieniądze („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972c). W okresie od lipca do sierpnia 1972 r. inicjatywa Anglo-Polish Conservative Society rozwijała się dynamicznie, choć były to wciąż teoretyczne pomysły mające na celu wytyczenie odpowiedniej drogi. Komitet organizacyjny przyszłej placówki, który koordynował prace przygotowawcze, musiał przede wszystkim znaleźć odpowiedniego partnera w postaci brytyjskiego banku, który wsparłby to przedsięwzięcie. Ponadto równolegle prowadzono akcję, która miała na celu pozyskanie jak największej ilości informacji dotyczących zainteresowania Polaków takową inicjatywą. Zgodnie twierdzono, że to właśnie od stopnia owego zainteresowania można określić zakres przedsięwzięcia oraz skutecznie lobbować za tym pomysłem w środowisku brytyjskich bankowców. Z pozoru skomplikowana sytuacja, gdyż powołanie takiej instytucji wymagało rzeczywistego wsparcia przez Brytyjczyków, rozwiązała się dość naturalnie. W październiku 1972 r. powołano na fotel honorowego prezesa organizacji Edwarda Du Canna, a na urząd wiceprezydenta – Jacka Dellala. Był on wówczas prezesem banku Dalton Barton i jego aprobatą dla pomysłu Polaków nadała całemu projektowi odpowiedni bieg. Poparcie Dalton Barton udzielone filii bankowej Polaków było niezwykle istotnym wydarzeniem dla całej społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii. Omawiany bank jesienią

---

³³ W składzie komitetu organizacyjnego byli: B. Berlińska, B. Brodziński, M. Mieczkowski, F. Pawlak, M. Tomaszewski, E. Czuruk, J. Gawenda, S. Grocholski („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972b).

1972 r. był na ustach wielu osób, nie tylko na wyspach, gdyż pośredniczył przy tworzeniu spółki Keyser Ullmann Holdings, którą powołali wspomniani Edward Du Cann oraz Jack Dellal. Ogromny kapitał zakładowy nowej instytucji oraz towarzyszący temu przekaz medialny wpływały na odbiór tego przedsięwzięcia przez społeczeństwo brytyjskie. W toku wielu społecznych i medialnych dyskusji o roli nowej spółki pojawiła się informacja o tym, że polska społeczność w Wielkiej Brytanii będzie współpracowała z Dalton Barton, co znacząco podnosiło prestiż inicjatywy Anglo-Polish Conservative Society („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972d). Ponadto warto również zauważyć, że pojawiające się w mediach nazwiska prezydenta i wiceprezydenta Towarzystwa powodowały, że polscy torysi zyskiwali na społecznym prestiżu, a ich propozycję traktowano poważnie.

Inicjatywa Polaków miała przybrać nazwę „Anglo-Polish Investment Co. Ltd”, gdyż planowano dla niej szerokie spektrum działań finansowych. Klienci mieli oczywiście mieć możliwość składania depozytów i pobierania pożyczek, co ustalano już na zebraniach Anglo-Polish Conservative Society, ale również zdecydowano się na realizację zleceń bankowych, prowadzenia operacji giełdowych, załatwiania spraw powierniczych, emerytalnych czy spadkowych. Wszelka pomoc merytoryczna oraz finansowa zapewniona była ze strony Dalton Barton, a prowadzenie placówki powierzono specjalnej dyrekcji powoływanej przez Anglo-Polish Conservative Society w porozumieniu z bankiem Jacka Dellala (Board of Direction). Ponadto w strukturach tej instytucji miała funkcjonować rada reprezentująca czynnik społeczny. Jej celem miało być czuwanie nad działalnością całej placówki, monitorowanie prac dyrekcji oraz informowanie udziałowców i klientów. Ponadto do zarządu Rady powoływano znane osobistości z polskiego i brytyjskiego życia gospodarczego wraz z reprezentantami Anglo-Polish Conservative Society. Warto dodać, że w projektowanych założeniach nad funkcjonowaniem placówki wspólnie postanowiono, że dochód instytucji będzie dzielony po połowie między spółkę, a polskie cele dobroczynne na Wyspach Brytyjskich. O kierunkach działań charytatywnych miała decydować wspomniana wcześniej Rada („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972e).

Mimo zarysowania charakteru nowej placówki dyskusje nad jej kształtem i poszczególnymi działaniami były wciąż w fazie konsultacji społecznych Anglo-Polish Conservative Society. Stowarzyszenie, niemalże od początku zaprezentowania tego pomysłu, pragnęło zapoznać się z jak największą liczbą opinii Polaków dotyczących powołania takiej spółki inwestycyjnej. Celem jeszcze większego pogłębienia debaty zorganizowano spotkanie w Ognisku

Polskim, które oprócz dyskusji na ten temat, było związane z prelekcją Karola Ashkena, honorowego sekretarza Anglo-Polish Conservative Society oraz jednego z dyrektorów Keyser Ullmann Holdings. Podczas spotkania podkreślano cele nowej instytucji finansowej, uwypuklając szczególnie, że należy wykorzystać okazję wzajemnego interesu brytyjskich konserwatystów i ich polskich zwolenników, jak i interesów gospodarczych polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii. Polscy torysi widząc w tym pomysłe ogromny potencjał zaznaczali, że współpraca na tej płaszczyźnie przyniesie obopólne, wymierne korzyści. Podczas omawianego spotkania podnoszono również kwestię wpłat na cele dobroczynne. Władze Anglo-Polish Conservative Society podały przykładowo Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny, Bibliotekę Polską czy Instytut Polski, jako potencjalnych beneficjentów działalności charytatywnej nowej instytucji finansowej („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1972f).

Polscy torysi kreśląc cele i założenia przyszłej placówki nie określili jednak terminów, które wyznaczałyby etapy jej powstawania. Intensywne działania władz Towarzystwa, szczególnie na przestrzeni 1972 r., najprawdopodobniej nie doprowadziły do otwarcia tej instytucji w proponowanym kształcie. Niestety dostępne źródła materialne nie zawierają jakichkolwiek informacji o aktywnościach w tym zakresie w kolejnych latach. Możemy jedynie przypuszczać, że pewne okoliczności zewnętrzne skutecznie wpłynęły na decyzję o rezygnacji z powołania placówki w tym czasie bądź uniemożliwiły wykonanie konkretnych przedsięwzięć zmierzających do jej założenia.

Próbując domyślać się jedynie jakie były przyczyny tego stanu rzeczy musimy przede wszystkim zwrócić uwagę na fakt, iż pomysł otwarcia instytucji finansowej, która miała służyć całej polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii, powstał w wąskim gronie osób związanych z Anglo-Polish Conservative Society. Być może na kanwie pewnego rekonesansu wśród polskiej społeczności na wyspach brytyjskich władze organizacji doszły do wniosku, że emigracja nie dojrzała jeszcze do stworzenia własnej placówki finansowej. Z drugiej strony istnieje także prawdopodobieństwo, że zakres wsparcia Keyser Ullmann Holdings dla tego pomysłu nie był taki, jakiego oczekiwali polscy torysi bądź członkowie tej spółki nie byli w pełni zgodni co do formy ich współpracy z władzami Towarzystwa. Jak wspomniano, brak odpowiednich źródeł nie pozwala na zrekonstruowanie dziejów tego pomysłu po 1972 r. Wszystko na to wskazuje, że instytucji w omawianym kształcie nie otwarto, natomiast Anglo-Polish Conservative Society nie zaniechało własnej aktywności w tym obszarze. W pierwszych miesiącach 1974 r. polscy torysi postanowili powołać do życia Sekcję Porad Finansowych i Inwestycyjnych, opierającej się na

współpracy z Keyser Ullmann Holdings oraz Save and Prosper Group. Głównym celem tej instytucji miała być kompleksowa pomoc dla Polaków, którzy pragną zainwestować bądź ulokować swoje pieniądze. Oferta Sekcji miała być skierowana zarówno do Brytyjczyków, jak i polskich emigrantów. Z dostępnego materiału źródłowego można wywnioskować, że powołanie do życia sekcji miało być swego rodzaju ekwiwalentem za nieudaną próbę stworzenia placówki finansowej. Instytucja polskich torysów miała stać się płaszczyzną informacyjną, gdzie zainteresowani Polacy mogliby uzyskać informacje niezbędne skutecznego zarządzania własnym majątkiem („Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1974e; IPMS, APCS, 29). Autor niniejszego artykułu nie dotarł do informacji źródłowych na temat dalszego funkcjonowania sekcji po 1976 r. i prawdopodobnie należy uznać, że przestała ona funkcjonować.

Podsumowanie

Aktywność społeczna i polityczna Anglo-Polish Conservative Society była skierowana zarówno do polskich emigrantów, jak i do Brytyjczyków. Miała ona na celu ukształtowanie wspólnoty osób, która dzięki podejmowanym inicjatywom, stopniowo umacniałaby porozumienie polsko-brytyjskie mogące przełożyć się na bardziej widoczny udział Polaków w życiu społecznym i politycznym kraju ich emigracyjnego osiedlenia (IPMS, APCS, 30). Powyższy postulat bezpośrednio wpisywał się w ramy deklaracji założycielskiej stowarzyszenia, która zakładała, że Towarzystwo dokona wszelkich starań, aby Polacy na emigracji byli aktywną i coraz ważniejszą grupą w brytyjskim społeczeństwie (IPMS, APCS, 1). Według Anglo-Polish Conservative Society najlepszym sposobem by zrealizować powyższy cel była organizacja wspólnych wydarzeń oraz przedsięwzięć w obszarze społecznym, kulturalnym, gospodarczym czy politycznym. Konsekwencją realizacji tego programu była próba zaciśnięcia polsko-brytyjskich relacji towarzyskich, które w myśl założycieli Towarzystwa, mogłyby przełożyć się na wielopłaszczyznowe wsparcie dla spraw polskiej społeczności czy walki Polaków o niepodległość (wywiad 2016).

Ambitna perspektywa otwarcia polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii na wyzwania współczesnego im świata przy jednoczesnym trwaniu przy imponderabiliach kształtujących polskie wychodźstwo po II wojnie światowej, stanowiła niezwykle nowatorski projekt, który do 1967 r. nie był urzeczywistniany przez żadne środowisko w „polskim Londynie” (Dworski 2018).

Bibliografia

Publikacje zwarte

- Anwar M. (2010), *Race and Politics. Ethnic minorities and the british political system*, Routledge, Abingdon.
- Baimbridge M., Mullen A., Whyman P. (2006), *The 1975 referendum, vol. 2: Current analysis and the lesson for the future*, Imprint Academic, Exeter.
- Ball S., Seldon A. (1996), *The Heath Government: 1970–1974*, Routledge, Londyn.
- Baston L. (2004), *Reggie: The life of Reginald Mauling*, Sutton, Gloucestershire.
- Broat R., Geiger R. (1996), *The 1975 British Referendum on Europe*, „Contemporary Record”, nr 10(3).
- Carrington L. (1988), *Reflect on Things Past: The Memoirs of Lord Carrington*, Collins, Londyn.
- Chwastyk-Kowalczyk J. (2008), *Londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1944–1989. Gazeta codzienna jako środek przekazu komunikatów kulturowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce.
- Copping R. (1972), *The Story of The Monday Club - The First Decade*, „Current Affairs Information Service”, Londyn.
- Craig F. (1976), *British electoral facts 1885–1975*, Palgrave Macmillan, Chichester.
- Dworski M. (2017), *Republic in Exile. Political life of polish emigration in United Kingdom after Second World War*, „Torun International Studies”, nr 1(10).
- Dworski M. (2018), *Angielsko-Polskie Towarzystwo Konserwatywne i jego koncepcje uczestnictwa w emigracyjnym oraz brytyjskim życiu społeczno-politycznym w latach 1967–1976*, „Społeczeństwo. Edukacja. Język”, t. 7.
- Green E.H.H., Carpenter-Boyd J.A. (2004), *Baron Boyd-Carpenter (1908–1998)*, (w:) Matthew H.C.G., Harrison B. (red.), *Oxford Dictionary of National Biography*, Oksford University Press, Oxford.
- Friszke A. (1999), *Życie polityczne emigracji*, Biblioteka Więzi, Warszawa.
- Jesień L. (1999), *Europa w lustrze eurosceptyzmu. Brytyjska Partia Konserwatywna wobec integracji europejskiej*, Wyższa Szkoła Biznesu, Nowy Sącz.
- Kowalczyk U. (2010), *Instytut Literacki w Paryżu, jako ośrodek kultury polskiej i wolnej myśli politycznej – stan badań nad zagadnieniem*, „Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie”, z. XI.
- Kryszak J. (1995), *Literatura złej chwili dziejowej: Szkice o drugiej wielkiej emigracji*, Spółka Wydawniczo-Księgarska, Toruń.

- Polak M., Polak K. (2015), *Działalność Polskiego Komitetu Ruchu Europejskiego na rzecz sprawy polskiej w latach 1964–1978*, „Symbolae Europaeae. Studia humanistyczne Politechniki Koszalińskiej”, nr 8.
- Rowe A. (2002), *The Community Affairs, 1975–79. A personal record*, (w:) Ball S., Holliday I. (red.), *Mass Conservatism: The Conservatives and the Public Since the 1880s*, Routledge, Londyn.
- Thorpe D.R. (1989), *Selwyn Lloyd*, Jonathan Cape, Londyn.
- Selwyn L. (1976), *Mr. Spekaer, sir*, Jonathan Cape, Londyn.
- Whitehead P. (1985), *The Writing On The Wall – Britain In The Seventies*, Michael Joseph, Londyn.
- Wall S. (2013), *The Official History of Britain and the European Community, Volume II: From Rejection to Referendum, 1963–1975*, Routledge, Londyn.

Publikacje ciągłe

- Aitken I. (1999), *Viscount Whitelaw of Penrith*, „The Guardian”, 2.07.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1969), *Sir Tufton Bramish na zebraniu Anglo-Polish Conservative Society w Londynie*, 19.03.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1967), *Konserwatyści zabiegają o głosy polskie. Wybitni politycy na czele anglo-polskiego towarzystwa konserwatywnego*, 1.07.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1970a) *Komunikat Anglo-Polish Conservative Society*, 15.06.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1970b), *Edward Heath, MP*, 18.06.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1970c), *Członkowie APCS w Izbie Gmin*, 25.06.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1970d), *Przyjaciele Polaków i znajomi w rządzie i parlamencie*, 14.08.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972a), *Jak zarobić na giełdzie. Spotkania polsko-angielskich konserwatystów*, 10.02.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972b), *Giełda dla początkujących*, 25.05.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972c), *Polska filia bankowa*, 1.07.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972d), *Członkowie APCS i nowy bank. Keyser Ullmann Holdings – 170.000.000 funtów*, 6.11.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972e), „*Anglo-Polish Investment Co. Ltd*” *Inicjatywa APCS z poparciem banku Dalton Barton*, 21.10.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972f), *Cele społeczne i interes klientów. Polsko-angielska placówka bankowa. Inicjatywa Anglo-Polish Conservative Society*, 6.11.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1972g), *Lord Barnby wiceprezydentem APCS*, 3.01.

- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1974a), *Wybory. Edward Heath do wyborców – Polaków*, 27.02.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1974b), *The Rt. Hon. Peter Thomas, kandydat z okręgu Hendon South*, 27.02.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1974c), *Wolność człowieka i prawo pracy!*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 27.02.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1974d), *Wybory do parlamentu. Apel do wyborców Polaków*, 10.09.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1974e), *Pieniądze podczas inflacji*, 13.07.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1975a), *Referendum i Polacy” – akcja polsko-brytyjska. Manifestacja europejska w londyńskim POSK-u*, 17.05.
- „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (1975b), *Edward Heath do „Dziennika Polskiego”*, 24.05.
- Evans R. (1975), *Benn accepts it: Powell says ‘It’s “provisional”*, „Financial Times” 7.06.
- „Financial Times” (1975), *1975 EU Referendum result*, 7.06.
- Kleczkowski S. (1969), *Były premier brytyjski wśród Polaków*, „Głos Polski”, 4.12.
- Roth A. (2008), *Lord Thomas of Gwydir*, „The Guardian”, 8.02.
- Sas T. (1971), *Pięć lat działalności APCS*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 3.05.
- „The Daily Telegraph”, (1969), *Tory Poles*, 11.11.
- „The New York Times”, (1984), *Obituaries – Lord St. Oswald*, 21.12.
- „The Times”, (1967), *Poles as Tories*, 27.07.
- „The Times” (1975), *Tory call for action to protect sterling*, 13.05.
- „Tydzień Polski” (1970), *Anglo-polscy konserwatyści* 10.10.
- Zbyszewski K. (1967), *Polityka, podróże i składki*, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, 11.05.

Źródła archiwalne

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS),
Anglo-Polish Conservative Society (dalej: APCS).

- (IPMS, APCS, 1), kol. 294/16, *Aims of the Anglo-Polish Conservative Society*, b.p.
- (IPMS, APCS, 2), kol. 294/11, *Ankieta Anglo-Polish Conservative Society*, b.p.
- (IPMS, APCS, 3), kol. 294/2, *List zarządu APCS do Centralnego Biura Partii Konserwatywnej z dnia 6 kwietnia 1971 roku*, b.p.
- (IPMS, APCS, 4), kol. 294/16, *List Selwyna Lloyd’a do Tadeusza J. Sasa z dnia 24 czerwca 1970 r.*
- (IPMS, APCS, 5), kol. 294/16, *List Tuftona Beamish’a do Tadeusza J. Sasa z dnia 25 czerwca 1970 r.*

- (IPMS, APCS, 6), kol. 294/16, List Edwarda Heath'a do Tadeusza J. Sasa z 2 lipca 1970 r.
- (IPMS, APCS, 7), kol. 294/16, Wybory!, b.p.
- (IPMS, APCS, 8), kol. 294/16, Apel Lorda Carringtona, b.p.
- (IPMS, APCS, 9), kol. 294/16, Elections are upon the UK and the Poles have stolen part of the show, b.p.
- (IPMS, APCS, 10), kol. 294/3, Chairman's report 1974, b.p.
- (IPMS, APCS, 11), kol. 294/16, APCS i wybory brytyjskie, b.p.
- (IPMS, APCS, 12), kol. 294/16, Zebrania publiczne. 5 października Hove – Brighton, b.p.
- (IPMS, APCS, 13), kol. 294/16, FCI – Features and news from behind the iron curtain (25.09.1974), b.p.
- (IPMS, APCS, 14), kol. 294/16, „Referendum i Polacy” – W Posk-u, b.p.
- (IPMS, APCS, 15), kol. 294/16, „Polacy, głosujcie za Europą!”, b.p.
- (IPMS, APCS, 16), kol. 294/16, Trzej ministrowie na przyjęciu APCS, b.p.
- (IPMS, APCS, 17), kol. 294/1, Chairman's Report, s. 1–2.
- (IPMS, APCS, 18), kol. 294/7, Activities of the Anglo-Polish Conservative Society. October 1971-June 1972, b.p.
- (IPMS, APCS, 19), kol. 294/16, Activities of the Anglo-Polish Conservative Society. October 1972-April 1973, b.p.
- (IPMS, APCS, 20), kol. 294/16, Zebranie towarzyskie 24 listopada, b.p.
- (IPMS, APCS, 21), kol. 294/16, Polscy konserwatyści w Izbie Lordów, b.p.
- (IPMS, APCS, 22), kol. 294/16, Opłatek APCS, b.p.
- (IPMS, APCS, 23), kol. 294/16, lampka wina APCS, b.p.
- (IPMS, APCS, 24), kol. 294/16, Wine and Cheese Party – 16th October 1967, b.p.
- (IPMS, APCS, 25), kol. 294/16, Działalność nowego klubu APCS, b.p.
- (IPMS, APCS, 26), kol. 294/16, List Sir Alec'a Douglas-Home'a do Tadeusza J. Sasa z dnia 30 października 1969 r., b.p.
- (IPMS, APCS, 27), kol. 294/16, Angielsko-Polskie Towarzystwo Konserwatystów uprzejmie zaprasza swych członków, ich rodziny i sympatyków na „Wine and Cheese Party”, b.p.
- (IPMS, APCS, 28), kol. 294/16, Choroba Lorda Thorneycrofta. Gość APCS w Ognisku, b.p.
- (IPMS, APCS, 29), kol. 294/16, Jak się bronić przed inflacją?, b.p.
- (IPMS, APCS, 30), kol. 294/16, Wśród Polskich Torysów, b.p.

Pozostałe

- Wywiad (2016), Wywiad przeprowadzony ze Zbigniewem Mieczkowskim, 14.12. (www1) http://www.polishheritage.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=219&Itemid=231 [dostęp: 23.09.2019].

„POLES AS TORIES”. OUTLINE OF SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF THE ANGLO-POLISH CONSERVATIVE SOCIETY IN 1967–1976

Summary

The aim of this article is to present selected areas of social and political activity of the Anglo-Polish Conservative Society. The Anglo-Polish Association was an affiliated structure of the British Conservative Party, which brought together selected Poles and Britons united by an ideological community. The Anglo Polish Conservative Society affirmed the British Conservative program, on the basis of which it emphasized its own political interpretations. The organization aimed at forming a community of people who, thanks to the initiatives undertaken, would gradually build a Polish-British agreement that would translate into a more visible participation of Poles in the social and political life of the country of their emigration settlement. According to the Anglo-Polish Conservative Society, the best way to achieve the above goal was to organize joint events and undertakings in the social, cultural, economic and political fields.

The areas of activity of the Anglo-Polish Conservative Society presented in the article include activities during individual election and referendum campaigns, organization of political meetings and social events and a series of activities in the sphere of economic emancipation of Poles living in Great Britain.

Key words: Anglo-Polish Conservative Society, conservatism, Conservative Party, Great Britain, polish political emigration.

JEL codes: N44

Afiliacja: **mgr Michał Dworski**

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Nauk Humanistycznych. Katedra Historii Najnowszej

Al. Raławickie 14

20-950 Lublin

e-mail: michal.dworski@o2.pl